

НАТАЛІЯ МЕХ МОВА, КУЛЬТУРА, ЕТНОКУЛЬТУРА

Поняття «етнокультура» є не що інше, як нерозривна єдність двох складників: «етнос» та «культура».

«Етнос» — слово грецького походження, що означає 'народ'. Із практики вживання його в сучасній науковій літературі можна вивести таке значення: 'спільнота, що об'єднує людей, належних до одного часо-просторового виміру, людей одного походження, однієї мови спілкування, матеріальної та духовної культури'. Поняття «народ», «етнос», «нація» вживаються як взаємозамінні, синонімічні, коли йдеться про пошуки першопочатків, про походження етносу.

Почуття етнічної спорідненості завжди об'єднує людей. На думку Л.М. Гумільова, хоч який етнос мозаїчний, хоч яка різноманітна його структура, він становить цілісність. А групування етносу в різні «культури», «цивілізації» або «світи» («християнський світ», «світ ісламу»), актуальне для істориків, культурологів і літераторів, — це практичне втілення підходу, де системна цілісність організується за довільно взятим індикатором (Гумилев Л.М. *Этнос: Мифы и реальность // Дружба народов.* — 1988. — № 10.).

Існує багато визначень сутності культури (термін «культура» походить від латинського *cultura* — обробка, виховання, освіта). Загальне визначення культури — це все те, що створено людиною.

У літературі культуру визначають як сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених людством; специфічний спосіб розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної та духовної праці; спосіб життєдіяльності людини в освоєнні світу; міру ставлення людини до себе, суспільства і природи, соціологізацію людини в природному і соціальному середовищі.

Невіддільні складові частини культури — світогляд, наука, мораль, мистецтво, усталений спосіб життя народу і, звичайно, його мова.

Мова — «складне суспільне явище, в якому вирізняють такі ознаки:

а) *найважливіший засіб людського спілкування та об'єднання людей у спільноту*; б) *засіб самоідентифікації й вираження ментальності нації (етносу)*; в) *засіб формування й розвитку думки, здійснення пізнавальної діяльності, реалізації духовної культури народу*. Функції мови як суспільного явища відбивають особливості історії народу — носія національної мови, характер мовної ситуації в суспільстві» (Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. — К., 2001). Показовим є те, що тільки в «Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів» за ред. С.Я. Єрмоленко ми знаходимо такий підхід до визначення мови, тобто мови у широкому, філософському значенні.

Духовна культура — це різноманітний досвід життєдіяльності соціальних суб'єктів, який увібрав у себе найсуттєвіші результати суспільного досвіду народів щодо освоєння суспільного буття, соціуму в цілому, багатогранних духовних цінностей. Духовна культура як елемент духовного життя, суспільних, духовних відносин об'єднує певну систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтацій, норм, традицій та соціальну гуманістично спрямовану діяльність людей щодо освоєння, творення буття. Цінності духовної культури мають яскраво виражене національно-специфічне, індивідуальне забарвлення.

Ефективність процесу утвердження духовної культури, реалізації потенціалу особистості та суспільства зумовлені насамперед не зовнішніми обставинами, а, головним чином, внутрішньою активною діяльністю людини, працею її душі, власними почуттями і переживаннями кожної індивідуальності (Філософія: Навч. посіб. / За ред. І.Ф. Надольного. — К., 2002).

Відомо, що кожна людина відчуває свою належність до тієї чи іншої культури, до певного соціокультурного прошарку. Таке відчуття в ній закладено навколишнім лінгвокультурним середовищем, основними чинниками якого є соціально-економічні, політичні, історико-

культурні умови, мовний та етнічний склад держави або території, традиційна належність носія мови до тієї або іншої релігії або конфесійної групи. Останнє впливає не так на поведінку людини, зокрема й мовну, як на відчуття належності індивіда до певної культури, яка визначає лінгвокультурологічну характеристику особистості.

Як було зазначено вище, між мовою та національною культурою існує тісний взаємозв'язок, на який В. фон Гумбольдт та І. Гердер вказували ще на початку ХІХ ст. Наприкінці ХХ століття ця проблема знову стала об'єктом численних досліджень, що пояснюється актуалізацією такої особливості екстралінгвальної реальності, як її мовна детермінованість, а також місце мовної особистості у концептуальній картині світу, у якій тісно взаємодіють загальнолюдські, національні та особистісні фактори.

На думку В. фон Гумбольдта, мова не лише перебуває між двох світів: зовнішнього — навколишньої дійсності, і внутрішнього — світу людини. Вона вбирає в себе особливості обох світів, передає їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Як універсальна скарбниця суспільного знання, набутого століттями колективного досвіду, мова впливає на людину, тобто вона містить в собі інформацію про систему ціннісних орієнтацій нації, про спосіб життя та мислення мовної особистості та мовного соціуму в цілому, тобто про ментальність народу.

Ментальність, менталітет (від лат. *mentalis* — розум, мислення, напрям думок, душевний склад) — загальна духовна спрямованість, сукупність думок, вірувань, яка створює картину світу та забезпечує єдність культурної традиції. Це феномен, що розкриває уявлення людини про світ життя. Він складається з природних даних та соціально зумовлених компонентів, тобто безперервного та послідовного впливу мовного соціуму, — суспільних настроїв, культури, системи ціннісних орієнтацій, ідеології, колективних емоційних стереотипів, — на формування мовної особистості.

Мовна система невіддільна від культурно-етнічного і соціально-політичного контексту. Як справедливо вважає Л. І. Шевченко, «менталітет — світоглядно-чуттєва абстракція, проте він виявляється конкретно у формах свідомості, дії, волевиявлення, естетичного критерію та ін., акумульованих і відбитих насамперед у слові» (Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. — К., 2001).

Кожен народ має свою мовну картину світу, тобто «в мові виявляється ментальність, і водночас мова формує, забезпечує оригінальний, неповторний погляд на світ представників різних народностей. Універсальні, загальні закони людського мислення не заперечують, а навпаки, підтверджують існування конкретних етнічних мовних картин світу, специфіку сприймання кожним народом навколишнього світу й відображення цього сприймання в певних комплексах понять та у відповідних психолінгвістичних діях» (Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності. — К., 1999).

Взаємодії мови та навколишнього світу є важливим об'єктом сучасної лінгвістики. У формуванні мовної картини світу чільне місце належить лексиці. Зародження інтересу до процесів формування картини світу, взаємовпливів різних мов найчастіше пов'язують з ім'ям В. фон Гумбольдта, з його внеском у філософію мови та культури. Саме В. фон Гумбольдт обґрунтував потребу створення «енциклопедії мов світу». Етнокультурна інформація передусім зосереджена в словнику національної мови.

Слово — це відбиток не предмета як такого, а його чуттєвого образу, створеного цим предметом у нашій уяві в результаті мовотворчого процесу.

Картина світу окремої мовної особистості є акумуляцією її світовідчуття, її життєдіяльності, тобто постійних контактів із навколишнім світом. Сформована за аналогом зовнішнього світу, мовна картина кожної людини має суб'єктивний характер. Однак власне для особистості її мовна картина світу — безумовно достовірна.

Мовну картину світу формує кілька факторів: етнічний, культурно-історичний, соціальний, національно-специфічний та інші.

Актуалізація макролінгвістичної проблематики — увага до взаємозв'язку мови та суспільства, мови та культури, мови та особистості, — до теми людського фактору в мові

свідчить про зміну наукової парадигми гуманітарного знання. Лінгвістика «іманентна», що займалася дослідженням мови «в собі і для себе», поступається місцем антропологічній лінгвістиці. Предметом її дослідження є мова, що розглядається у тісному зв'язку з людиною, її когнітивною та духовною діяльністю.